

APÁTI ZSUZSA

BOKORÜNNEP 2016...

Hetven évvel ezelőtt pattant egy szikra, ami lángra lobbant. Ez a láng égett Gyurka bácsi szívében 65 éven keresztül és tüzet gyújtott amerre járt. A tűz égett és terjedt, néha fogyott és kisebb lett, aztán újra éledt. A mi dolgunk, hogy őrizzük ezt a tüzet és adjuk tovább, gyújtunk új tüzeket, hogy a fény beborítsa a világot.

Alapító Atyánk kincset talált, odahagyva addigi elképzeléseit, erre a kincsre tette rá az életét. Azon fáradozott, hogy minél jobban kibontsa ezt a kincset, láthatóvá tegye, és megossza minél több emberrel. Mindannyian, akik itt vagyunk, mi is rátaláltunk erre a kincsre, rátaláltunk Jézusra. A vele való személyes kapcsolat, a folyamatos tanulás, a gondolkodásunk átalakítása, és hasonló testvérek találása, a velük alkotott közösség megváltoztatta az életünket. Új távlatok nyíltak. Az égre nézünk, de a földön járunk. A hármas eszmény valósításának minden nehézsége és öröme határozza meg az életünket.

Kincsünk, hogy nem vagyunk egyedül, testvérbarátaink vannak, akikre mindig számíthatunk, tudunk elfogadóan, irgalommal, megbocsátva mindenkit magunkhoz ölelni, segítjük a szükségét szenvedőt.

Kincsünk, hogy sokfélék vagyunk, sokfélék a meglátásaink, mindenki a maga részét tudja hozzáadni a Bokor nagy egészéhez. A sokféleség csak akkor visz előre, ha ugyanazon az alapon állunk, ugyanabba az irányba tekintünk és ugyanabba az irányba haladunk. Jézus tanítása közösségünk alapja, és Jézus barátsága, a testvérek egymás felé nyújtott karja az erő, ami visz az úton. A szívünkben lakó Lélek pedig vigyáz az Ügy tisztaságára.

Amit gondolok, azt mondom, amit mondok, azt teszem, akkor vagyok hiteles ember. Hogy ez keresztényi magatartás legyen, a gondolataimat kell Jézus szerint alakítanom.

A feladat egyszerű, mit tenne Jézus az adott szituációban, mit tenne a helyemben, mindig ezt kell szem előtt tartanom. Jézus irgalmas, megbocsátó, elfogadó, mindenkit magához ölelő. Nekem is ilyené kell válnom.

A Bokor csak akkor él tovább, ha ragaszkodik a hármas eszményhez, rá tud hangolódni Jézusra és törekszik az egységre. Egység csak akkor születik, ha tudunk egymással kompromisszumot kötni. Tolerancia nélkül nincs egység. Én elfogadlak Téged, Te is fogadj el engem!

BULÁNYI GYÖRGY

BRUDERHOF...

Elrepültem Angliába. Nyolc nap után vissza is jöttem. Kék volt az ég hazafelé, május második napja volt. S két és fél óra hosszat néztem Európa térképét a magasból. Láttam *Dover* fehér szikláit, és a *La Manche* csatornán az úszkáló hajókat, majd az észak-francia síkságot. Aztán csak mentünk és mentünk: sárga tarlók, zöld vetések, sötet erdők, utak és utak – meg települések és házak: persze csak a nagyobbakat láttam... Majd egy elfogyni nem akaró vékony girbe-gurba ezüstös csík társult utunkhoz, vagy mi hozzá, és lassan-lassan szélesedett. Jó idő után kibontakozott mellette egy hatalmas város. Megismertem, sokszor jártam már benne... a sógoroké volt. S alighogy elhagytuk, látható lett egy csillogó és hatalmas vízfelület. Nem volt ráírva a neve, de alakja elárulta: a Fertő volt a víz. Akkor már itthon vagyunk. Hú kísérom, a Duna eltűnt, de fél óra múltán újra előkerült. Átrepültünk rajta a Szentendrei sziget alján, s láttam már – előtte híd, utána híd – a Margit szigetet is, s hamarosan földet értünk Vecsés határában, a Ferihegyen. Pár perc, és a kapun (*gate*) kívül kerültem, s megláttam Anikót és Barnabást. Kezdetben még angol meg német szavak jöttek ajkamra, de hamarosan tapasztaltam, hogy azért nem felejtettem el anyanyelvemet sem..., bár nyolc napig nem használtam, csak gondolatban. Könnyebb annak, akinek két anyanyelve is van; mint Szent Pálnak: a zsidó és görög. Nehéz lenne egy életen keresztül mindig csak idegen nyelven beszélni. Senkivel, de senkivel nem tudtam magyarul szót váltani e nyolc napon. Hazaépítettek a Városmajorba. Útközben arról beszélgettünk, hogy mi is volna a dolga egy pápának. Barnabás arról, hogy a pápának meg kellene nyernie az ifjúságot. Magam meg arról, hogy egy nagyökésnek aligha az a dolga, hogy beszéljen a maga párszáz ezer vagy millió munkásával. Kisközösséget kellene a pápának a maga számára csinálnia – Isten népének küldötteiből, ha volnának neki ilyenjei. Hogy imádkozzék velük, s megbeszélje válla magasáig érő testvéreivel, hogy mi az Isten akarata, mit kellene velük közösségben tenniük Isten népéért és Isten akaratának teljesítésre és az ő dicsőségére. De csak kinevezett személyek vannak körülé, akiket bár mikor le is cserélhet, ha úgy akarja. Könnyebben szót ért azokkal, akiket ő alkalmaz és fizet. Ezek gyorsabban megtalálják a nadrágvarrást. Ahogyan a tőkések is tesznek, akiknek csak kinevezettjei vannak. Testvérei, akikkel összedughatja fejét, aligha. Hazaértünk. Teri is megjött Debrecenből, akit a húgai nyaraltattak, míg én messze jártam. Mit csináltam? Dolgoztam egy *Bruderhof*-ban.

Hogyan kerültem oda? Hosszú a története. Amikor vagy jó húsz esztendeje a Bokor elkezdte a katonáskodás megtagadást, püspökeink is tiltakoztak ellene, nemcsak szocialista hazánk. Egy kisebb világbotrány lett belőle, mert a II. Vatikáni Zsinat azt tanította, hogy más lenne a püspö-

kök dolga: kérniök kellene az államhatalmat, hogy legyenek megértőek a megtagadókkal, lelkiismereti döntésükkel szemben. Kaptuk a leveleket. Kiktől? Katolikus testvéreinktől? Nem jellemző! Hanem kaptuk egyes nem történelmi egyházaktól. Attól is, amelyhez a Bruderhof tartozik. Melyikhez tartozik? A tiroli anabaptista *Jakob Hutter*éhez, akit egyházunk a Mohács utáni években megégetett az innsbrucki székesegyház mellett emelt máglyán – Isten nagyobb dicsőségére... azaz inkább Jézus szomorítására. Az értünk lelkesedők közben elfogytak, de a Bruderhof a színen maradt. Ha nem maradt volna, aligha repültem volna hozzájuk.

Jakob Hutter s a népe úgy gondolta, hogy nekik ki kell maradniuk a történelem verekedéseiből. Meg úgy, hogy vagyonszösségben kell élniök, mert olvasták, hogy Jézus mennybemenetele után a jeruzsálemi közösségben *senki nem mondott semmit magáénak, mert mindenük közös volt*. Anabaptisták voltak: csak azt szabad megkeresztelni, aki vállalja a jézusi életet. A jézusit, aki nem kért a maga védelmére tizenkét ezredet főpapja ellen, és a Tizenkettővel vagyonszösségben élt. De nem volt szabad ilyesmit gondolnia, még kevésbé tennie a magát Jézus örökösének tekintő egyházunkban: *égezzük el tehát őket...* Menekülniök kellett Tirolból. Így is meghurcoltak belőlük *kétezzret*, halálra is. Morvaországba menekültek. De V. Károly, a legkatolikusabb spanyol király és németrómai császár ráparancsolt a morva ögrófra, hogy neki sem szabad túrnie őket. Átkeltek hát a Moldva vízén, s eljutottak a Moldva és a Kiskárpátok közti tájra – hazánkba. Közösségeiket *Haushabenak* nevezték. Amit ebből a magyar fül kihallott, abból lettek a *habánok*. Beírták nevüket a magyarországi iparművészet történetébe (*habán fajansz*). Nem mondom el félévezredes históriájukat. Azt a Jézust, akit Jakob Hutter megértett, megismertemegszerette négy századdal később egy Eberhard *Arnold* nevű, a Szentírást, az ókeresztény irodalmat, egyetemi tanár szintjén, ismerő német. Egy nemzedékkel élt előttem, s valamivel születésem után költözött össze *elvtársaival* a Hessen tartománybeli *Sannerzben* – élet- és vagyonszösség okán, Hitler katonái hamar kiszimatolták őket, kénytelenek voltak elmenekülni hazájukból. Oda tudtak és tudnak rendre menekülni mind a mai napig, ahol nem kötelező katonának lenni. Az elmúlt század második felében éppen az USA-ban találtak otthonra, s ott tudja meg Arnold egykori társa, a már 80. éve körül járó *Hans Meier*, hogy van Magyarországon egy valamiféle *Bokor*, ahol vannak baracskások (bebörtönzött katolikusok, mert nem hajlandók katonáskodni) is, s levelet írat nekem elsőszülött gyermekével, Klaus Meierrel a 80-as évek közepén. '89 júniusában Hans ötödmagával – köztük *Andreas* nevű fiával, annak feleségével s még egy házaspárral – Európába jön: a béke-egyházak prágai konferenciájára, onnan meg Budaváriba. Teri éppen valahol messze van, az öreg Hans megkaphatja Teri szobáját, a többiek a tetőtérben alszanak. 89 utolsó napjaiban világútlevelet kapok. Az amerikai magyarok meghívják a pennsylvániai Reménység tavához (*Lake of hope*), és Hans küld clevelandi

vendéglátómhoz egy repülőgépjegyet, mellyel a *Connecticut*-beli Hartfordba repülhetek. Hans vár ott, s a repülőtérről kocsijukkal *Deer Springbe* repít, s ott látok 90 nyarán először Buderhof-ot. '92 elején majdnem két hónapot töltök az USA-ban, Kanadában, s újból elmegyek hozzájuk, ahol már találók a különböző Bruderhofokban Bokor-fiatalokat is, akik öt-öt hónapot töltenek el náluk. A 90-es évektől kezdve többen meglátogatnak bennünket közülük idehaza is. Az elmúlt év nyarán is. Ahogyan az előző naplófüzetben említést tettem róla.

De kezdjük az elején. Április 25-én 11 órára jön értem kocsijával a Városmajorba Kundra Pista. A Délinél felvesszük Anikót, 40 perc alatt kiérünk Ferihegyre. Közel egy óra után, 12,30-kor írják ki, hogy a *Mainston 14,10*-es járatot választók melyik ablakhoz menjenek. Percek alatt ellenőrzik a jegyet s az útlevelet. Elválok kísérimőtől, s megyek tovább, kirakok zsebemből minden fémtárgyat. Megyek tovább, ahol megtudom, hogy melyik kaputól indul a gépem. Ki van írva, hogy beszállás 13,40-kor. Valójában jó egy óra várakozás után, 13,55-kor kezdődik meg. Végül is 14,20-kor kezdünk döcögni a pályán, hol erre, hol arra, s 14,30-kor magasba emelkedünk. Pillanatok alatt a felhők fölé kerülünk, nem látok semmit, bár az ablak mellé kértem jegyemet. Tanulság: ha egy órával később indulunk, akkor csak egy órát várakoztam volna, így jó kettő és felet. Eme okulással gazdagabban repülök az elmúlt napokban sűrű felhők mögött Angliába. és kora délután érek földet a Kent nevű tartományban a *Mainston*-i repülő téren, mely ott van a tengerpart s Dover közelében. A landolás előtt meglátom még a tengermelközi időjárásnak jól ellenálló, vörös téglából épített kicsi városokat-falvakat, s már össze is ölelkezem Klaus Meierrel. Kicsi a repülőtér, percek alatt kint vagyok, s megyünk is már autójukkal Beech Grove felé, s jó fél óra múltán ott is vagyunk.

Beech Grove egy Nonnington nevű kis falucska közelében fekszik. Harmincöt hektáron, körülbelül másfélszerezese Bokorligetnek. Tíz éve vették meg, egy sportlétesítményé volt. Házakkal együtt. Uszoda is van benne. De nem használják. Mért? Számúzik a maguk világából a *sex appeal*-t. Hosszú és bő a nők szoknyája, s felső ruhájuk is olyan, hogy meg nem állapíthatod: faros-begyese-e a lány, a menyecske, az asszony. Az arcukat láthatod, s kendőjük miatt – legfeljebb fejtetőig – a hajukat. Kislányoknak van varkocsuk, a bekereszteltké nem tudom mekkora, mert nem látszik ki hajuk a kendő alól. A lábfejüket láthatod még, mert főleg a gyerekek és a fiatalabb nők szeretnek mezítláb járni; ottlétemkor, április hűvös napjaiban is. Szemük csillogásába kell beléjük szeretni a fiúknak. A férfiak ruhája olyan, mint a miénk. Nyakkendőjük nincs. Ezt tudtam, s így én se vittem. De még így is elegánsabb voltam náluk, mert fehér volt az ingem, s kihajtottam a nyakát a pulcsim fölé.

A tíz év alatt kicsinosították a házakat, az utakat, s teleültették mindent virággal. *Legelőiken fű kövér*. Nem a pártos honfi vér gondoskodik róla. Nem tesznek érte semmit. Erről gondoskodik a tenger közel: alig van olyan nap,

hogy ne esnék egy-két óra hosszat az eső. Vadvirág is több van, mint nálunk. Azok is, amik nálunk láthatók, de mások is: magasra nőző vadjácintok meg egyebek. Az utak murva-félével felszórva, csatornázva az egész terület, így a sok eső sem igen csinál tócsákat. Egy kétemeletes háznak egyik szárnyában volt a szobám. Két ágyas, de egyedül voltam benne, Klaus birodalmában, a központi épület emeletének egy szárnyán. Odaérkezésemkor megmutat mindent. Egy ajtóval csukható folyosórészlet az övé. Baloldalon két tusoló és WC mosdóval, s egy harmadik helységben csak WC és mosdó. Majd a konyha következik gáztűzhellyel. Csak ők használják, egy egyetlen család. A folyosó végén Klausék szobája, mellette jobb oldalon a család nappali szobája, s kisebb-nagyobb szobák alvásra, s amint láttam, még egyébire is: íróasztal mellett dolgozott benne Susie egyik lánya. Ezekben lakik Klaus családja. Klaus (72) és felesége, Iréne (67), a tíz gyereükből két férjhez nem ment leány, és Hans Meier özvegyen hagyott második felesége: Susie. Susie Iréne anyja. 90-ben, amikor Deer Springben jártam, Hans már vagy két éve megözvegyült. '92-ben pedig, amikor újra ott jártam, már nem özvegy: elvette az ugyancsak özvegyen maradt Susie-t. Emlékeztem arcára. Susie most 95 éves. Kocsiban tolják az ebédlőbe... és munkahelyre is, ahol dolgozik egy-egy fél órát. Egy 61 éves, férjhez nem ment lánya gondoskodik róla. Mondtam, hogy van egy magyar közmondás: *Nézd meg az anyját, vedd el a lányát!* De Hans fordítva csinálta: látta, hogy Klausnak sikerült kibírnia Irénét, talán ő is megpróbálhatja annak anyjával, Susie-val! Hatalmas derűtség fogadta szavaimat. Félnégykor délután ért angol földet a gépünk, de én azt hittem, hogy késtünk egy fél órát, mert az óráim, már félötöt mutatott, s érkezési időként 16.00 p.m. volt az EUJET papirosom, melyet már három hónapja kidobott számítógépem nyomtatója, amikor Köllöd Mari megrendelte jegyemet. Valójában egy félórával hamarabb érkezünk, az ottani órán még csak 15.30 volt. Negyedöt óra tájban érkezünk meg. Mindenki *Good afternoon* vagy *hallo* köszöntéssel fogad, kezet fogunk, nevüket mondják. Az egyik fiatal nő *Megyen* névvel mutatkozik be. Klausra nézek, ő fordít, s mondja: Marguerit. Lassan szobámba kerülök. Kipakolok, s kipihenhetem az út fáradalmait. Hét előtt visznek vacsorázni. Egy nagyterem, immár megtérítve, az étel-ital is az asztalon. Nincs még hét óra, s egy férfi – a dékán, majd megtudom: van belőlük három is – becsukja az ajtót, mert mindenki megérkezett. Valahonnan egy férfi beszélni kezd mikrofonjába, s a teremben két hatalmas hangszóró: minden torzítás nélkül tisztán hallható, amit mond. Majd énekelünk. Klaus egy énekeskönyvet rak elém, s olvashatom én is a szöveget. Ez az imádság. Utána szót nem ejtve kínálják a teát a pohárba, az ételt a tányérba. Valami levest kaptunk, s benne valami olyasmi, ami húsgombócra emlékeztetett. Kivettem egy kisebbet. Aztán újra kínáltak, s még egyet. Vacsora közben bemutatkozom ülve, egy mikrofonban. Három percet beszélek: Római katolikus pap vagyok, szerzetes, s elmondom kapcsolatom történetét a Bruderhof-fal, s hogy

mért jöttem közéjük. 15 éve még mindenki értette szavam, hiszen mind német kivándorlók-menekülők voltak. A fiatalok már alig értenek németül. Klaus fordítja szavaimat angolra. Miként a mi kitántorgó nemzedékünknel láttam '92-ben Ohio-ban: a negyedik nemzedékből már nem tudott senki sem magyarul, a 80 év felettiak sem.

A következő ebédeken, vacsorákon felolvasnak majd egy-egy levelet, amelyet ki innen, ki onnan kapott. Hogy mit olvashatnak fel, azt a Minister intézi, akit Predigernek is, Diener des Wortes-nek is mondott beszélgetéseink során Klaus. A Ministert választják, ők maguknak. Hogyan? Erről annyit tudok meg, hogy – egyhangúan, s hogyha nem felel meg hivatalának, akkor leteszik, ismét egyhangúan. Hogyan bonyolódik ez, erről nem tudok meg semmit. Én elmondtam, miként van az előljárót választás a Piarista Rendben, s mit teszünk a Bokorban. Titkosan választunk. Ők aligha. Legfőbb vezetőjük ma is az alapító Arnold valamelyik unokája. Amikor megpendítettem a Minister-témát, Klaus azt felelte, hogy észrevehettem, bizonyos dolgokról nem szeret beszélni, mert ugye tudom, hogy milyenek az emberek. Ha elárulnák, hogy melyik közülük a Minister, akkor azonnal odarohannak, és nem tudom, mit csinálnának vele. Pedig önüknek ennek semmi értelme, mert náluk minden Bruder és Schwester teljesen egyforma. Nem mondtam, hogy nekem eszem ágában sincs miniszterükhöz rohanni, hanem csak annyit, hogy jó, akkor ne beszéljen róla. Erre elárulta, hogy a Ministernek négy ember segít: 1. a gyárvezető, 2. egy férfi, aki a férfiak munkáját, 3. egy nő, aki a nők munkáját jelöli ki, 4. egy, aki az értékesítéssel-ügyintézással foglalkozik, s akit segít tíz személy, aki a telefon-szolgálatot végzi. Ezek összedolgoznak, de minden héten van három meeting a bekeresztelkedett tagok számára, melyen minden ügyet a közösség elé visznek. Ezekre a meetingekre persze, mivel nem vagyok tag, nem kaptam meghívást, s így nem tudom, hogy miként folynak le. A legfőbb vezetőről csak annyit mondott, hogy azt a Legöregebbnek (Alteste, elder) hívják. Hogy hogyan lesz azzá, rejtve maradt. A Ministernek be sem mutattak, mikrofonos szerepléseiből sejtettem, hogy melyikük az. Egy alkalommal felolvasott valami elmélkedésfélét. Kértem Klaustól annak szövegét, nem kaptam meg.

Vacsora után fogadásomra összegyűlik Klaus Meier nappalijában egész családja. Férfiak csak mi ketten vagyunk, később megérkezik egy nagyon fiatal külsejű fiú is. Megtudom róla, hogy Klaus egyik ott ülő szintén nagyon fiatalos lányának férje és hat gyermekekes apa. Sűrűn emlegetik a Kaszap családot, Márta Szabót, Zoltánt és Gabit, s örömmel tudatják velem, hogy György Júlia egy hónapra a nyáron hozzájuk érkezik. Majd valamelyik családi vacsorán egy leány mondja is nekem, hogy Júlia neki barátnője. (Hetenként kétszer van családi vacsora, melyre meghívhatnak más családot is, hogy közelebb kerülhessenek egymáshoz.) Magam pedig érdeklődöm az ottani élet-körülmények felől. Megtudom, hogy 220-an élnek Beech Grove-on. Számítok magamban: hat-tíz gyerek esetén öt

családból két nemzedék alatt eléri ezt a létszámot a bőséges gyermekvállalás folytán, ha a gyerekek java része bekeresztelkedik. (Bábájuk nincsen: állami kórházakban szülnék az anyák.)

Megtudom, hogy óvodai bútorokat gyártanak és játékszerkeket. Negyvenen dolgoznak a gyárban, s hogy mit csinál az a tíz, aki a telefon mellett ül. Marketing tevékenységet? Örömmel bölintanak rá, hogy megértettem, amit mondtak nekem. Ismerkedem a napirenddel. 6,30-kor van a család nappali szobájában a reggeli. (Minden nap családi a reggeli.) Ezután 7,30-ig elfoglalja ki-ki a munkahelyét. 12-ig dolgoznak, s közben 10 órakor tízperces munkaszünet: a munkahelyek közelében teáznak, kávéznak. 12-kor közös ebéd. A vasárnapot kivéve, akkor mindegyik család maga főz, esetleg vendégeket hív, hogy a családok közti kapcsolat így is erősödjék, vagy kirándulnak. 12,30-tól 17-ig folytatódik a munka. 15-kor megint teaszünet, tízperces. 17-től 19-ig – ez a családi idő, ki-ki együtt van övéivel. 19-kor vacsora. A hat év alattiaknak külön 18 órakor. Ezekre vigyáznak az arra rendelték, ha a szülőknek vacsora után dolguk akad, Utána valamilyen meeting (összesejövétel). Háromféle van belőle: 1. csak a tagoknak, 2. ott vannak rajta a hat év feletti is, 3. a kicsik is ott vannak – ez a harmadik a családi meeting. A meetingeknek 9 előtt vagy után van vége. Megtudom, hogy egy hétre nagyjából hét meeting esik. Mintha a lefekvés ideje nem volna meghatározva. A piaristáknál a növendékeké volt meghatározva, felszentelés után akkor kelünk, akkor fekszünk, ahogy a munkánk megengedi.

Szó esik a Minister szerepéről is. Klaus elmondja, hogy ha egy fiú már komolyan érdeklődik egy lány iránt, s az apa úgy látja, hogy az érdeklődésből házasság lehet, akkor szól a Ministernek, s az veszi kezébe a dolgot. Kérem, hogy mit csinál velük a Minister. Nem tudja megmondani. Ott ül leánya, a hatgyermekes fiatal anya is – a férj még nem került elő – de az sem tud semmit mondani. Gondolkodtam, hogy elmondom Bokor-béli tapasztalataimat. De nem akartam. Azt, hogy életem első felében még mondtam olyat, hogy talán nem neked szánta őt az Isten, ha minden találkozástok kiborulással végződik, mire faképnél hagyott, s elment panaszkodni rám: Honnan tudhatja azt Gyurka bácsi... Közben megokosultam: a szerelemnek csak örvendeni szabad. Ha nem, akkor létrejön a *Tiltják tőlem a rózsámat, mégis hozzám jár* effektus. Minden okos szó csak olaj a tűzre. Megtanulhatja magától is, akinek esze van, hogy neki szánta-e Isten, akin megakadt a szeme. Csakhogy a szerelem sötét verem – mondta Petőfi. Nehéz jól látni benne.

Lassan tíz óra lett, s szobámba, ágyamba mehettem. Nem tudtam aludni. Hajnal felé, ha egy órát. Ötkor letussoltam. Elmondtam a breviárium egészét a Completóriumig, és megmiséztem a szomszéd ágyon, térdelve előtte. Mert szék akkor még nem volt a szobámban. S 6,30 előtt pár perccel ott voltam Klausék nappalijában, ahol Iréne sürgött-forgott már, készítette a reggelit. Kávé-tea, kevés tej és cukor is. A kávé a németek kávéja, nem erősebb, mint a tea. Kenyér és vaj és sajt s valami felvágottfélé, amit

Wurst-nak mondtak. Jöttek a többiek is, kérdezték, hogy aludtam. A *jól* válasz helyett mondtam nekik, hogy ez nálam nem egyszerű, de így van már kora ifjúságomtól fogva. Megnyugodtak. 7,30-ra mentünk Klaus-szal a *factory*-ba. Hatalmas, kb. 30-40 méter hosszú, 20 méter széles épület. Benne számomra precíziósnak tetsző gépsorok. Mindenütt feliratok, hogy fülre, szemre mit kell tenni az ártalmak ellen. Mi egy szobába mentünk, ahol ez nem volt érvényes, mert zajmentes és zajos gép nem akadt bene. Nem volt benne senki ember még. Klaus-t felvilágosították, hogy majd 9-re már lesznek. Átmentünk tehát az iskolaépületbe, s út közben talákoztunk egy kocsival, melyen piciny gyerekeket tolt egy nő bölcsödébe, óvodába; Klaus unokáit is. Az iskola még üres volt. Ott volt a könyvtár is. Leültem, s olvasni kezdtem egy lexikonból, hogy az angolok mit tudnak rólunk. Klaus magamra hagyott azzal, hogy majd értem jön. Jó és objektív volt a sok kötetes lexikon *Hungary* címszava, tanulmánya. Aztán körülnéztem. Csak gyermek- és ifjúsági irodalmat találtam. Akárhol jártam házban, gyárban, iskolában vagy az udvaron, mindenütt olyan tisztaság volt, amilyen csak olyan helyeken található, ahol nagyon rendes vagy nagyon gazdag emberek élnek. Délután vissza akartam menni a könyvtárba, s mondták, hogy takarítanak: tanítás után, kicsit később jöjnek.

Mire a gyárba értünk, már voltak a szobában. Pár nő és egy férfi is. Megmutatták, hogy mit kell csinálnom. Egy csipő csipesszel kellett eltávolítanom egy műanyag alkatrészről a sorját, ami rajta marad, amikor letépek az alkatrészt az egységről, melyre négy ilyen alkatrész függeszkedik. Óvodabútor-illeszték... *nagyon vigyázni kell, hogy ne sérüljenek a kicsik!* Meg is mutatják egy könyvben, mit és hogyan illeszt össze az alkatrész. Tíz órakor megünnök kávézni-teázni. Cukor nincs. Egyetlen kövér embert sem láttam, gyereket sem. Lehet, hogy én voltam a legkövérebb. Főzni is úgy főznek, hogy nem támadt kedvem másodszer venni. Nem volt csábító íze egyik ételüknek sem. Egy hét alatt három kilót fogytam, pedig vittem magammal két doboz Medvesajtot. Elfogyott. Klaus az egyik napon beszámolt tag-meetingjükről. Arról volt szó, hogy magas-e vagy alacsony az életszintjük. Úgy döntöttek, hogy magas. Egyhangúan.

A kávézás alatt emberek ülnek mellém. Egyikük emlékezik Csapody Tamásra, s megkérdezi: megerőltetőnek látom-e az életük. Elmondom, hogy hazánkban a kapitalizmus jóval megerőltetőbbé teszi az életet. Legalább is a diplomások estig dolgoznak, s ott van még hozzá a két-három óra útidő. Ehhez képest ez itt panzió, szanatórium. Nem tudom, hogy tetszett-e neki, amit válaszoltam. Klaus-tól megtudom, hogy a Bruderhofban a 80 év felettieknek már nem kell dolgozniuk. Temetőt nem láttam.

Tíz perc után visszamegyünk dolgozni. Más munkát kapok. Ezt egy férfi adja. Van benne egy vastag, eléggé súlyos hajlított acéllemez. Közli: ennek az ára az USA-ban 5 dollár volna, de a kínaiaktól szerzik be, mert tíz vagy valamennyi centet kérnek érte. Két vastag apacsavart illeszt bele, erre kell nekem a fekete műanyag kerékben

végződő anyát rácsavarnom: könnyedén kell perdülnie rá. Az egyik végre akadozik. Szólok. Megnézi egy asszony, alighanem főnöke a szereldének: *ez még jó*. Munka közben beszélgetnek velem. Az egyik elmondja, hogy 61 éves, és a főfeladata, hogy anyját, a 95 éves Susie-t kiszolgálja. Felőlünk is érdeklődik. Életközösségben élünk-e már a Bokorban? Kicsit csalok: azt mondom, hogy az eszményünk azonos az övékével, de még nem tudtuk megvalósítani. S ráfogom ennek okát a hazai kapitalizmusra. De bizakodom a jövőben, és imádkozom érte, hogy még megcsináljuk. Az a csalás, hogy alighanem csak kevesünknek, nem sokunknak azonos az eszményünk az övékével.

Ebédre paradicsomszószbán valami. Megkérdelem Klaus-tól: gomba? Nem, tyúk. Hozzá külön tálban hatalmas főtt krumplic, amiket magunk szeletelünk fel. Nekem egy elég belőle. Saláta is van hozzá. Majd desszertként alma. Kicsi és éretlen-kemény. Olyan, amit nálunk nem is árulnak sehol. Talán Beech Grove-on terem nekik? Láttam öreg almafákat virágozni. Ebéd után pihennem kell. Kettőre megyek vissza a gyárba. Kezembe kapok egy ráspolyt. Azzal kell kilöknöm az esztergályozás maradványát, a forgácsot alulról-felülről egy hat cm-es fababából, melyet autóba ültetnek. Az autón majd még dolgozom. Az autónak kerekei vannak. Egy műanyag tengely-félre kell felhúzni egy fekete gumikereket. Elmondták, hogy van egy másik tengely-fél is, amely szétszedhetetlenül kapcsolja egybe a kettőt. De a tengely nem látható. Bekerül az esztergályozott faautó testébe. Hoztam is haza egy autóparkot. Négy darabot: kettőt, melyben két baba ül, s kettőt, melyben csak egy. Úgy került sor rá, hogy vittem ajándékot is. Három kötetet a Gyszta által kiadott *Rapture of the Gospel*-ből, melyben benne van az *Egyházrend* Schöpflin Gyula által készített művés angol fordítása, s melyet a londoni *Keston college* rendelt meg nála még a 80-as években. Vittem egy üveg tokaji aszút, mint Deer Springbe is még Hansnak. Végül angol és német szövegét a gyémántmisen mondott homíliámnak, egy csomót belőle. Mikor odaadtam, Klaus kérdezte, hogy mit adhatnak ők nekem. Hát játékot a factoryból! – válaszoltam. Ebből láthatjátok, hogy jó zsidó vagyok. Miért? A két babás kocsi bolti ára – láttam a könyvben, melyet megmutattak, amikor betanítottak – ára 19 font, az egy babásé pedig 15 font. Ez magyarul összesen: 25840 forint. A könyveket szerzői tiszteletdíjként kaptam Gyuszától, a tokaji aszút ajándékba, a homíliákért pedig kifizettem a Magyar Intézetben vagy jó száz forintot. Tessék megcsinálni az egyenletet, s kiállíthatjátok a bizonyítványt arról, amit a fentebb mondtam magamról nagy kevélyen. Még sem vagyok jó zsidó, mert az egyiket odaajándékoztam még Ferihegyen Anikónak és Barnabásnak, hátha lesz majd olyanjuk, aki játszani tud vele. A másikat Terinek, mikor hazajöttem: majd csak elsüti valahol. A harmadikat vasárnap az ifjúsági misén elküldtem Borinak Danival. A negyediknek is megvan már a gazdája, de még nem árulom el, hogy meglepetés lehessen.

Ötör mentünk kávézni, de már nem mentem vissza dolgozni, mert Klaus vitt az iskolába: a 9-10. osztályosok akarnak ott engem hallani. Kérdezni nem tudtak semmit. Én kezdtem mesélni Isten terveiről velünk. Nagyon szépen meséltem először az Istenről; azt, hogy ő szabad és szeret. Majd elkezdtem magyarázni, hogy hogyan tudta kimódolni, hogy mi is szabadon szerethessünk, hiszen teremtmények vagyunk, s azokat mind beprogramozta. Öt perc után megszólalt egy fiú: *És mit csináltál a börtönben?* Ezután egy óra hosszat meséltem nekik a börtönben szerzett tapasztalataimról. Bemutattam nekik, leülve a földre, a vasba húzás műveletét is. Nagyon meg lehetek elégedve velem, mert utána egy nagyobb legény felajánlotta, hogy megmutatja nekem a *garden of peace*-üket, melyet ők maguk építettek. Gandhi, Romero, Teréz anya s az összes nagyoknak, mindnek építettek benne valami jellemzőt. Azoknak, akik nagyot tettek a béke ügyéért. Majd megmondom Habos Lacinak, hogy írja meg nekik, hogy a Bokor mit tett, s akkor talán ők is meg lesznek örökítve a béke kertjében.

Hétkor vacsoráztunk, utána meeting volt a tagok számára, alighanem ezen esett szó az életszintjükről. Mentünk vacsorázni. Körbe voltak rakva a székek. Az ifjúság mutatott be egy zenekari énekes produkciót. Szép volt. Vacsorára kaptunk egy tányért, s arra húztuk rá a körbehordozott tálakról a kenyeret, sajtot és saláta-féleséget. Utána meeting a tagságnak, én meg elköszöntem tőlük a sikeres alvás reményében. Meggyújtottam az éjjeli szekrény lámpáját, s olvastam a *Rubicon* 2003/5. számát: *Kitalált korszak?* melyet pár napja kaptam Danitól. Sikerült elalmosodnom, s egy-két felébredéssel aludtam reggel ötig, tussoltam, s a többi. S mentem reggelizni a Shirley családhoz, mert oda voltam meghívva. Megkérdezték, hogy van-e már életközösség a Bokorban. Megint mondtam a szövegemet, mire az apa mondta, hogy majd ha az Isten akarja, akkor sikerül, ahogyan Pünkösdkor is történt, s elmesélték nekem, hogy mi van erről a Bibliában... Hallgattam. Amikorra vége lett, megkérdeztem a gyerekeket, hogy ők mit csinálnak. A 16 éves Nathalie – ő a Julcsa barátnője – elmondta, hogy befejezte már az iskolát. Most itthon dolgozik, de majd megy Canterburybe is dolgozni a fogyatékos gyermekek közé. Lehet, hogy papirost is fog szerezhetni a szakmában, de ahhoz a munkahelyének kell őt ajánlani iskolára, két évesre.

Utána sétáltam egyet, majd 9-re elmentem a gyárba. Új munkát találtak ki nekem. Egy gép elé ültettek. Három alkatelemet kellett összeillesztenem, majd egy préselő gépbe tennem, s meghúzni a kart. Meghúztam, s egy lett a háromból. Megmutatták a könyvben: egy asztalláb darabja volt, amit csináltam. *Velem-született* ügyességgel oldottam meg a nehéz feladatot. A rúgó ugyan néha lecsúszott a helyéről. Mutattam a vezetőnek: Majd elfödi a következő elem. Enyhén sajogni kezdett a vállam. De jött a kávészünet, s mire visszamentem, már más munkát adtak. Mindezeket csak azért tudom ily szép sorban elmondani, mert szobámba érve mindig feljegyeztem, ami történt velem. De szerdára elfogyott a türelmem vagy az

időm, s mostantól fogva az emlékezetemre kell hagyatkoznom.

Amikor valami miatt nem volt munka, Klaus sétálni vitt. Túl a területükön is. S elhagytuk azt, melynek bejáratánál aranyos betűkkel volt kiírva: *Beech Grove Playthings Community*. Farmokat láttam. Az egyikken lovak, a másikon birkák nagy területeken házakkal együtt. Klauséknak csak ökreik vannak. Pásztor sehol, őrzi őket a kerítés. Embert sem látni sehol. Olykor-olykor egy autó suhan el, ekkor félre állunk. Az utak nagyon szűkek, éppen hogy elfér egymás mellett két személygépkocsi. Mondta társam, hogy azért, mert nagyon régi ezek az utak, s kétoldalt a telkekből nem sajátítanak ki semmit, hogy utat szélesítsenek. Közben beszélgetünk, és mondja az ő gondjait. Az ifjúságuk langyos. Bekereszteltették magukat, de valójában nem tudják megmondani, miért vannak itt. Mondom az analógiákat Rendem és a Bokor életéből, s hogy nagyon keveset láttam ahhoz, hogy mondani tudjak valamit. Közben gondolkodom az öregebbjeik szövegeire, amiket Klaus s a többiek mondanak, s nem csodálkozom. Nincs kedvük unos-untalan mondani, mi van a Bibliában. Kívül élnek a társadalom szövetén. Nem hordoznak magukban semmi gondot. Tudják, hogy mit kell csinálniok, s ez nem lelkesíti őket különösebben. A fiatalabb fiúk az építkezésen vannak. Ekkora területen mindig van építeni való. A központi épület egy része fel is volt állványozva. Szövegelni kinek szövegeljenek? Ritka az, akit kiküldenek a nagyvilágba valamit ott csinálni. Nyilván a hétpróbásokból küldenek, akiknek valahogyan mégis van már valami szövegük. A Tizenkettőnek lehetett szövege. Korán elengedte őket Jézus kettesével – gyógyítani és szövegelni. Maguk is érzik, hogy erre felé keresendő a megoldás. Az utóbbi években két kis rajt küldtek ki Németország keleti részébe. Hogy keressenek munkát maguknak, álljanak bele a társadalomba. Nincs még tapasztalat ennek sikeréről. A piarista változat jelenti számomra a harmadik utat. Behozni a társadalmat az életünkbe. Ha egyszer mi a Bokorban életközösséget csinálunk, ebből tanulhatunk. A kinti munka félő, hogy szétszór. Ha valaki a piaristáknál házon kívül tüsténkedett, azt mondtuk rá, hogy nem piarista munkát végez, még ha az lekipásztori tevékenység is volt. Debrecenből a '40-es években meg is írtam a rendkormányoknak, hogy kisházakra van szükség. Nem kell minden tárgyat piaristának tanítani. Miért? Nagyon apostoli szándékú társaság volt ott, Debrecenben együtt. Keves volt a főka az eszkimóknak, a kihalászható diák a tanáreszkimóknak. Nem egyedül akartam megapostolkodni az egész debreceni ifjúságot, de Kolláti, Nádor, Szentgyörgyi, Vízvári, Rónai, Mándoki mellett még én is ott voltam, s a nem említettek sem csupán szaktárgyaikat akarták *leadni*. A társadalom számára hasznos tevékenységre kell fogni-tanítani a hozzánk jövőket, s beoltani őket az evangéliummal. Azaz emberekkel találkozni, s akkor megjön a szövegünk. Mire megírtam dolgozatot. Jött az államosítás. Sik Sándor, már, mint tartományfőnök, elolvasta, s mondta, hogy ha majd újra lesz iskolánk, gondolkodunk róla. Ma sem tesszük, csak sajnálkozunk,

hogy egyre több civiltanár tanít iskoláinkban. Négy-öt piaristával visszamehettünk volna minden gimnáziumunk helyére, amit Rákosi parancsára el kellett hagynunk '48-ban.

Ezen a szerdai napon családi volt a vacsora. Meghívott egy gyári dolgozó, aki az előző nap megkérdezte, hogy megerőltető-e az életük. 50 év körüli volt. Feleségével, apjával s felnőtt fiával alkotott családot. Számomra az apa volt érdekes. Majdnem velem korú, és angol. Nem volt soha anglikán, egy szabadabb, kongregacionalista felekezetben nevelkedett. Nála láttam könyvet. Egyet. Valamilyik külső könyvtárból vehette ki. Klaus mondta is, hogy erre lehetőségük van, s ezért nemigen vásárolnak könyveket. Azért kereste meg őket, mert a társadalom elvárásaihoz alkalmazkodó felekezeteknek nem látja értelmét. A legbátrabb az asszony volt: Jó, szerényen élünk, de mit használ ez az emberiség egészségének? Nem volt, amit mondott, Klaus-szöveg. A vacsoránál kitett magáért. Sonkát darabolt valami téztafeleségbe, de nem volt az egészségnek zamata. Azt hiszem, nem értenek a konyhaművészethez ott az asszonyok. Ötre hívtak, hat előtt elköszöntem, s mentem sétálni. Elkap egy fiú: menjek az ebédlőbe, mert ott vár már reám az ifjúság, Klaus is ott van. Megyek, vannak vagy negyvenen, húszon felüliek, kétharmaduk lány.

Mondom részletesen életem, sorsom. Az új pápa érdekli őket legjobban. Elmondom kapcsolatomban vele. Csak a lányok kérdeznek: Mit tanácsolok nekik? *Elmondanám, de Klaust előbb küldjük haza*. Nagy nevetés. Lefogom Klaust, hogy ne menjen. Többet olvassatok, mert a könyvtárak mizerábilis! Kicsiny közösségekben éljétek, hogy megjöhessen a hangotok! Tanuljatok, tanuljatok, hogy tudjatok mit mondani embertársaitoknak! Hoztam nektek három könyvet. Az van benne, amit a jelenlegi pápa is olvasott tőlem. Dedikálom nekik a könyveket: a Beech Grove-i ifjúságnak. Kettőt. A harmadikat majd Darwell fiataljai kapják.

Másfél óra után végét vetjük a találkozónak, mert kezdődik a vacsora. Klaussal megbeszéljük a hátra levő időm. Megkérdi, hogy akarok-e Darwellbe menni. Mondom: én szerzetes vagyok, azt teszem, amit mondanak nekem. Nem tudom, mivel telt el a csütörtök. Csak arra emlékezem, hogy a teaszünetbe odajött hozzám egy nagyon értelmes leány Erna Alberts, 26 éves. Gondolkodott azon, amit mondtam, de akkor hogyan tudják a gyerekeiket úgy nevelni, ahogy itt megszokták? Valami olyasmit mondtam, hogy lakjanak egymás közelében. De elgondolkodtam azon, amit mondott. A piarista mintát ki lehetne bővíteni. A bővítésre ott vannak az anyák. Már húsz év előtt rájöttünk a Bokorban, hogy nem azt kell tanulniok a lányoknak az egyetemen, amit a fiúk tanulnak. Hanem az élet-egyetem tárgyait. Aminek aztán gyakorlóiskolája lesz a család, a férj- és gyereknevelés is az önnevelés után, és hasznosítható a kapott diploma s a tanult anyag társadalmilag is, ha a felnőnek a gyerekek.

Klaus közölte velem, hogy péntek délelőtt 8 órakor indulunk egy személygépkocsival. Klaus nem vezet, egy olasz

származású tag vezeti a kocsit. Ha nem is a tenger partján, de annak közelében utazunk nyugat felé. Széles utakat, autópályát is keresztezünk, s úgy jutunk el Darwellbe. Közelebb van Londonhoz, mint Beech Grove, a tengerparti Hastings fölött, ahol a normann Hódító Vilmos csatát nyert. Itt lakik Klaus első szülött fia, Félix, hat gyermek apja, aki a nyáron elkísérte Budapestre apját, s így már ismerem. A gyerekek nincsenek otthon, kiránduláson vannak. Darwell szebb, mint Beech Grove. Ezt is készen vették. Kórház vagy szanatórium volt. De nemcsak ezért. Ezt már 15 éve csinostják. Darwellben nagyon emlékeznek a Bokor ott járt tagjaira. Mandulafák is vannak: elültették a Kaszap Mártírtól Bokorligetről küldött vagy hozott négy szem mandulát, az egyik már termett is, s visszaindulás előtt az egyik fát meg is mutatják nekem. Ebéd előtt értelmes, idősebb férfiakkal beszélgetek a napsütötte kert székein. A maguk problémáiról beszélnek. Mondom neki, amit tudok. Egyikük: Neked máskor is el kell jönnöd hozzánk. Ők is közös üzemüknek dolgoznak – a gyárunkban. Félix elmondja, hogy ő egy három tagú teammal dolgozik: *designer*, rajzol, azaz tervezik az új és új óvodabútorokat. Ebéden látom Félixet a mikrofonnál. Ő itt a Minis-ter? – kérdelem Klaust. Csak próbaidőre még – feleli apja. S az apa státusa odahaza? Ez rejtve marad előttem. Ő az alapító nemzedék még Németországban született darabja. Emlékezik Angliára, Paraguayra, az átköltözésre az USA-ba, ahova csak anyjával költözött, mert az apa, Hans ott hagyta a közösséget, s egy évtizedig Paraguayban a maga útját járta. Bokor-analógiával azt mondanám, hogy Klaus talán ül a Gyökérben.

Ebéd végén Félix megkér, hogy beszéljek nekik. Tudom már, mit kell mondanom: pár perc múlva ott vagyok az új pápánál; tudják, hogy kapcsolatam volt vele. Fél óra múlva abba kell hagynom, mert a kirándulásra nem ment nagyobb iskolásoknak órája kezdődik, de az érdeklődőket várja Félix a maga nappalijában. Megismerkedem feleségével: kedves és fiatalos anyuka. Negyed óra múltán ott még egy órát beszélgetek velük. Aztán lepihenhetek.

Megállapítottam, hogy a Bruderhofokban nem ölelkeznek. Se férfiak, se nők egymást nem ölelik, nem csókolják. Ez marad a hálósobára. Klaus találkozott Darwellben a kirándulásról megjött unokáival, csak magához szorított őket, és kész. Tanulhatunk ebből? Nem jelentéktelen a kérdés. Leírtam már, hogy nagyon felemásnak érzem, hogy a férfiaknál kéz kezét ropogva ráz, de egymás feleségeit kölcsönösen megcsókoljuk. Pontosan úgy, ahogy a világ.

Háromkor újra találkozom délelőtti beszélgető társaimmal, s a már járt úton hazamegyünk Beech Grove-ba. Olyan Nyugat-Dunántúlra emlékeztető településeken járunk, nagyobb városok nem lassítják utunkat. Hazafelé megálltunk egy parkolóba. Mondom Klausnak, hogy először járok Angliában, nem láttam még Canterburyt, a Themzét és Londont. Hoztam magammal fontot, szívesen állom a benzin-költséget. Jó, majd megkérdezi azoktól, akiktől ezt meg kell kérdeznie.

Nem emlékszem, mi volt otthon este, csak arra, hogy holnap, szombat délután megyünk Canterburybe – vonattal. A Themze és London nem megy, ahhoz hosszabb időre kellene jönnöm. Ők is vonattal utaznak e városokba, mert az olcsóbb, mint az autó. Szombaton csak 13,30-ig dolgoznak, s ebéd után mindenki a tüzelőfa ölbe rakásával foglalkozik. Ez az energiaforrásuk fűtésre, vízmelegítésre s tán világításra is, mert nem láttam villanyoszlopokat, s a telefonjuk is mintha csak mobil volna. A hulladék fát veszik: teherautók szállítják. 30-40 méter hosszú, embermagasságú sorok állnak belőlük egy füvetlen pályán. De az ölbe rakás művészetét nem látom, délelőtt sincs munka, mert tavaszünnepe van, és családi meetinggel kapcsolják össze az ebédet. Kora délelőtt kezdik. A kertben egy hatalmas májusfa. A közepén négy méternyi magasból vagy tizenöt különböző színű szalag. Tavaszdicserő énekek minden mennyiségbe. S kezdődik a tánc. A szalagok végét megfogják öregek, fiatalok, s a kicsi gyerekek meg apjuk-anyjuk kezét. Közben zene, s a tánc végére a szalagok befonnak-takarnak két métert a fából. Csak az alsó két méterem lógnak továbbra is szalagok. Majd újra ének és tánc, s a végén kibomlanak a szalagok, s visszaáll az eredeti állapot. Kérdezik, hogy ismerjük-e mi otthon e szokást. Mondom, hogy igen. Minden legény állít a május 1. előtti éjszakán májusfát szeretőjének háza elé, még egy üveg bort is köt a fa tetejére. Ujjongás szakítja meg az ünnepséget, mert jön kocsin a nyáron sült disznó, amit Jacobs a társaival hajnali öt órától buzgón forgatott a nyáron. Kenyeret és salátát kapunk hozzá. S egy tányéron mindenki kap a sültből. Hát ennek volt olyan íze, ami magyar gyomornak való. De nem kértem újra, kezdett összeszűkülni a gyomrom. Jobb a békeség. Jacobs Darwellből jött át a disznót nyáron megforgatni. Ott ült Félix nappalijában, s nagyon figyelt arra, amit mondtam. Beszélni akar velem.

Jakobs Sheghvam (46) és felesége Layla (42) Irakban születtek, mind a ketten katolikusok, a szír-káldeus egyházból. Csodálkozom. Erre mondják, hogy Irakban egy millió katolikus él. Jacobsot besorozták katonának az Irak – Irán háború idején. A frontvonalra került. Hullottak naponként társai. Főparancsnoka tíz napra kiemelte a frontvonalból, s hazavitte őt, hogy tanítsa a főparancsnok gyermekeit. Aztán 10-10 napra mindig megújította ezt a parancsot. Majd sikerült Svédországba menekülnie, ott találkozott valakivel, aki Bruderhofról mesélt neki. Most itt van két gyermekével együtt, s ez a paradicsom. Később én akarok beszélni velük. Mikor voltak utoljára katolikus templomban, mikor voltak utoljára szentmisém? Tíz éve. Mit szólnak ehhez Jakobs szülei? Megértik. És Jacobs hozzáteszi, hogy szülei csak nagyon örülhetnek, ha ő itt Jézus útját járja. És Layla szülei? Azok nagyon boldogok, hogy így alakult a sorsuk. Klaus is jelen van.

Csoda-e, ha Klaus már a második nap reggelén megkérdezte tőlem, hogy csak látogatni jöttem vagy csatlakozni is hozzájuk. Nagyon nyugodtan kezdtem mesélni neki: Jézus számomra az etalon. Ő megmaradt haláláig a maga zsidó vallásában, s tanítványainak is arról beszélt, hogy ki